

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره

تاریخ: ۲۹ آذر ۱۴۰۱

موضوع جزئی: آیه ۴۸- بخش سوم - ۲. شفاعت کنندگان در دنیا و آخرت

مصادف با: ۲۵ جمادی الاول ۱۴۴۴

۳. شفاعت کنندگان خاص آخرت

جلسه: ۱۸

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین

ادامه بحث از شفاعت کنندگان در دنیا و آخرت

به بعضی از امور و کسانی که هم در دنیا و هم در آخرت شفاعت کننده محسوب می شوند اشاره کردیم؛ قرآن طبق بعضی از انظار و آراء شفاعت کننده است هم در دنیا و هم در آخرت؛ ملائکه و فرشتگان هم در دنیا و هم در آخرت به استناد آیات و روایات ثابت شد که می توانند شفاعت کنند. انبیاء و به ویژه نبی مکرم اسلام (ص) شفاعت کننده در دنیا و آخرت هستند.

۴. مؤمنان

از جمله کسانی که هم در دنیا و هم در آخرت شفاعت می کنند، مؤمنان را می توان نام برد. مؤمنان بر طبق برخی از آیات مسلماً در دنیا طلب مغفرت برای دیگران دارند.

در آیه ۱۰ سوره حشر: «وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ»؛ می فرماید کسانی که بعد از اینها آمدند می گویند «رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ»، استغفار برای برادران مؤمنی که در ایمان پیشی گرفته بودند بر آنها، مصداق شفاعت در دنیا است، همین که طلب استغفار می کنند برای برادران ایمانی خود، قهراً اینها شفیع محسوب می شوند.

در آخرت هم مؤمنان اهل شفاعت هستند؛ از برخی آیات چنین برمی آید که می توانند در آخرت شفاعت کنند.

سؤال:

استاد: مؤمنان در آیات قرآن به این معناست، اهل ایمان یعنی کسانی که به خدا اعتقاد دارند و باور قلبی آنان این چنین است و البته به این معنا نیست که عمل صالح آنها بی نقص باشد. طلب استغفار در دنیا از سوی مؤمنان، از سوی جمیع مؤمنان می تواند صورت بگیرد ولو مؤمنی باشد که در ناحیه عمل دارای نقص باشد؛ این کاری است که همه می توانند داشته باشند و اینها تأثیر هم دارد. بله، در فرهنگ شیعی و بیشتر در اصطلاح فقهی، ایمان معنای خاصی دارد، ولی در اصطلاح کلامی این چنین نیست و شفاعت در دنیا از سوی مؤمنان هم به این معنا نیست که این مؤمن حتماً باید بی عیب و نقص و بدون گناه باشد؛ حتی مؤمنی که اهل گناه و معصیت باشد، می تواند برای دیگران طلب مغفرت و غفران داشته باشد.

در آخرت هم چه بسا از بعضی از آیات قرآنی بتوان این را استفاده کرد. از باب اینکه مؤمنان شاهد محسوب می‌شوند، آیاتی که دلالت بر شفاعت شاهدان می‌کند در روز قیامت، می‌تواند دلالت بر شفاعت مؤمنان هم داشته باشد، از باب انطباق عنوان شاهد. شاهد که می‌گوییم به معنای شاهد حق است.

در آیه ۱۹ سوره حدید اینطور آمده: «وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَتُورُهُمْ»، این آیه دلالت می‌کند بر اینکه کسانی که به خدا و رسول ایمان بیاورند، صدیقین و شهدا محسوب می‌شوند؛ یعنی مؤمنان به عنوان شاهدان و گواهان بر حق محسوب می‌شوند. این آیه دلالت می‌کند بر اطلاق عنوان شاهد بر مؤمن. آیه دیگری هم داریم که دلالت می‌کند بر شفاعت شاهدان؛ آیه ۸۶ سوره زخرف ... «لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ ارْتَضَى»، آیه‌ای که قبلاً هم خواندیم، در آیه ۸۶ سوره زخرف هم دارد: «وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ»، «من شهد بالحق» می‌تواند شفاعت کند؛ اگر ما این دو را کنار هم بگذاریم که از طرفی شفاعت به وسیله شاهدان حق انجام می‌شود؛ دوم اینکه شاهد حق همان مؤمن است یا بر مؤمن هم اطلاق می‌شود. نتیجه این می‌شود که شفاعت از سوی مؤمنان صورت می‌گیرد.

پس با یک صغری و کبری و ضمیمه این دو آیه می‌توانیم بگوییم مؤمنان به عنوان شاهدان حق می‌توانند در روز قیامت شفاعت کنند. البته آیات دیگری هم چه بسا در قرآن وجود دارد که دلالت می‌کند بر اینکه مؤمنان بتوانند شفاعت کنند. پس این هم مربوط به مؤمنان بود که می‌توانند هم در دنیا و هم در آخرت شفاعت کنند.

۵. خداوند تبارک و تعالی

خداوند تبارک و تعالی در دنیا و آخرت در رأس کسانی است که می‌تواند انسان را هم در دنیا از گمراهی و ضلالت نجات دهد و به سوی حق رهنمون سازد و هم او را ببخشد و مورد مغفرت قرار دهد و هم در قیامت در روایتی که در بحار وارد شده، می‌فرماید: «آخر من یشفع، ارحم الراحمین»، آخرین کسی که شفاعت می‌کند، ارحم الراحمین است. اینجا ممکن است این سؤال به ذهن بیاید که اگر خداوند تبارک و تعالی کسی را ببخشد، آیا می‌شود اطلاق عنوان شفیع بر او کرد؟ آیا معنا دارد که خداوند وساطت کند و شفاعت کند برای اینکه این بخشیده شود و عذاب و عقاب رهایی پیدا کند؟ به یک معنا وقتی ما دقت می‌کنیم، شفاعت می‌تواند اینجا اطلاق شود؛ چون گفتیم شفیع به معنای زوج است. اگر کسی استعداد و رشد پیدا کند و به حدی برسد که بتواند قرین با خداوند تبارک و تعالی شود، یعنی استعداد قرب پیدا کند، خداوند دست او را می‌گیرد. پس شفاعت با توجه به این معنا اینطور نیست که فقط جنبه وساطت داشته باشد؛ چون نمی‌توانیم بگوییم که خدا دارد بین انسان و یک چیز دیگر وساطت می‌کند. بله، ممکن است بگوییم خداوند بین انسان و عذاب و عقاب وساطت می‌کند، به این معنا که عذاب او را برمی‌دارد، به این معنا می‌توانیم بگوییم شفیع است. خداوند وساطت می‌کند بین انسان و گناهان او تا گناهانش بخشیده شود؛ خداوند دخالت می‌کند به اینکه راه هدایت را به انسان نشان دهد؛ ممکن است به این معنا اطلاق شفیع بر خداوند داشته باشیم، هم در دنیا و هم در آخرت، بدون اینکه

بخواهیم بگوییم این اطلاق مجازی است و مرتکب مجاز شویم؛ نه، خداوند به عنوان ارحم الراحمین هم در دنیا و هم در آخرت می‌تواند از انسان شفاعت کند. عذاب را دور کند، گناهان را محو کند، گناهان را مورد بخشش قرار دهد، این خیلی واضح و روشن است که در دنیا این کار صورت می‌گیرد و در آخرت هم كذلك.

دسته سوم: شفاعت کنندگان خاص آخرت

ما تا اینجا دو دسته را گفتیم؛ شفاعت کنندگانی که در دنیا فقط می‌توانند شفاعت کنند و شفاعت کنندگانی که هم در دنیا و هم در آخرت. دسته سوم کسانی هستند که خاص آخرت هستند و فقط در آن دنیا می‌توانند شفاعت کنند، از باب اینکه اساساً در این دنیا تحقق پیدا نکرده‌اند. ممکن است اشخاص حقیقی باشند که در این دنیا زندگی کنند ولی عنوانی که در آخرت پیدا می‌کنند، به خاطر آن عنوان حق شفاعت به آنها داده شده است.

۱. اصحاب الاعراف

اصحاب الاعراف یک گروه خاصی از مؤمنان هستند که بر اعراف مشرف هستند و آنها می‌توانند نسبت به یک جمع دیگری از اصحاب اعراف که سرگردان هستند و در تحیر، شفاعت کنند و آنها را وارد بهشت کنند. «وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ ... *أَهْوَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ»^۱ می‌گوید «و نادای اصحاب الاعراف رجالا»، این رجالا نشان می‌دهد که اینها انسان هستند و ملک و فرشته نیستند؛ یک گروهی از اصحاب اعراف، یک گروه دیگری را که آنها را می‌شناسند، مخاطب قرار می‌دهند و از آنها تقاضا می‌کنند. آن وقت تقاضای آنها چیست و آنها چه می‌گویند؟ معلوم است اینجا بحث سرگردانی و تحیر یک جمعی است که به آنها هم اصحاب اعراف اطلاق می‌شود، ولی اینها از آنها شفاعت می‌کنند. اینکه اینها چه کسانی هستند و بر چه کسانی منطبق می‌شود، این بحث دیگری است که باید در جای خودش مطرح شود.

۲. شاهدان

گروه دیگر بخشی از انسان‌هایی هستند که در دنیا به حق شهادت داده‌اند و گواه بر اعمال بوده‌اند. این غیر از یک بخشی از شاهدان است که به عنوان مؤمن شناخته می‌شوند. بر مؤمنان هم عنوان شاهد اطلاق می‌شود و وجه آن را هم عرض کردیم؛ اما برخی از انسان‌ها کسانی هستند که در دنیا به حق شهادت داده‌اند و گواه بر اعمال بوده‌اند، آنها می‌توانند روز قیامت شفاعت کنند، از حیث شهادت به حقشان. «وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ»^۲ کسانی که بدعون من دونه نمی‌توانند شفاعت کنند، مگر کسانی که شهد بالحق؛ اینها می‌توانند شفاعت کنند. من شهد بالحق که می‌توانند روز قیامت شفاعت کنند چه کسانی هستند؟ معنای من شهد بالحق معلوم است؛ یعنی کسانی که در دنیا به حق شهادت داده‌اند و گواه بر اعمال بوده‌اند؛ اینها فقط در روز قیامت شفاعت می‌کنند. شاید غیر از این دو

۱. سوره اعراف، آیات ۴۸ و ۴۹.

۲. سوره زخرف، آیه ۸۶.

دسته، کسانی که اختصاصاً در قیامت شفاعت کنند و در دنیا شفیع محسوب نشوند نداشته باشیم.

در مورد اولیاء و ائمه معصومین(ع) و کسانی که جایگاه خاصی نزد خداوند دارند، مستقل از این عناوینی که گفتیم بحث نکردیم. در مورد شفاعت انبیاء و نبی مکرم اسلام(ص) که سخن گفتیم که اینها هم در دنیا و هم در آخرت شفاعت می‌کنند، به طور قطع این شامل ائمه معصومین(ع) هم هست. یعنی نبی مکرم اسلام(ص) با یک تفاوتی در مرتبه، هر چه از شفاعت برای او ثابت است — چه در دنیا و چه در آخرت — برای ائمه معصومین(ع) هم ثابت است. برای انسان‌هایی که تالی تلو اینها محسوب می‌شوند که ثابت است؛ یعنی کسانی که جایگاه ویژه‌ای دارند و نزد خدا مقرب و محترم هستند ولو معصوم هم نباشند، غیر از مؤمنان، اینها هم در همان دسته دوم می‌گنجند که ما این سلسله را ذکر نکردیم. وقتی می‌گوییم انبیاء و نبی مکرم اسلام، معصومین، تالی تلو معصوم یا اولیاء الله که معصوم نیستند و شاید به مرحله تالی تلو و عصمت هم نرسیده باشند، اینها می‌توانند شفاعت کنند. کسانی که در راه خدا شهید شدند می‌توانند در روز قیامت شفاعت کنند. در این زمینه روایات هم داریم که اگر بخواهیم وارد آن شویم، زمان می‌برد. بعضی از افراد خاص چه بسا این در مورد آنها ثابت شده، ولی آنهایی که ادله محکمی دارد همین‌هایی است که ما عرض کردیم.

«والحمد لله رب العالمین»